

andra kapitel än *Tekniken och vetenskapens samhälle*. I Ulf Andréassons uppsats om behandling av sinnessjukdom på Göteborgs hospital är det inte fråga om tekniska apparater utan teknik betyder här behandlingsmetod i form av terapi och medicinering. Författaren skriver att ohälsa bör ses som sjukdom endast i en viss typ av samhälle. Han visar på det intressanta förhållandet att tvärt emot en allmänt spridd föreställning så var antalet patienter inom medelklassen överrepresenterat i förhållande till arbetarklassen. Sysselsättningsterapin var mer utnyttjad som behandlingsmetod för medelklassen eftersom dessa ansågs bygga upp och vidmakthålla det nya industrisamhället och det krävde deras disciplinering

Mark T. Hamin skriver om hur allmänhet och myndigheter i USA agerade 1880–1920 mot de stora livsmedelsbolagen som arbetade för att övervinna kundernas traditionella misstänksamhet mot industriellt producerade livsmedel. Vetenskapsmän, läkare och konsumenter gick samman för att övervaka att livsmedelsproducenternas produkter var hälsosamma. Uppsatsen gör läsaren uppmärksam på att förhållandena är likartade i hela västvärlden där de multinationella livsmedelsbolagen är verksamma. Debatten om dem är alltid aktuell. Hamin visar att betydelsen av ordet renhet i livsmedelsproduktion inte bara är en teknisk term utan även en moralisk. Sanning och hederlighet skulle gälla för dem som deltar i produktion, övervakning, information och debatt.

Det avslutande kapitlet ställer frågan om hur tekniska hjälpmedel påverkar teknikhistorisk forskningsmetodik. Thomas Kaiserfeld behandlar i sin uppsats den för forskare känsliga frågeställningen om även tillgänglighet och användning av tekniska hjälpmedel inverkar på historieforskningens metoder och teorier. Den franske historikern Fernand Braudel hade tillgång till filmkamera och kunde därför samla ett stort källmaterial från olika arkiv till sin historia om Medelhavet. Datorer har medverkat till att stora mängder sifferdata har kunnat analyseras och nya samband upptäckas. Denna metodik kan dock leda till att humanisternas empiriska källmaterial bryts ned i kvantifierbara storheter på ett olyckligt sätt. Kaiserfeld pekar på att ordbehandling i betydande grad underlättat humanisternas skrivarbete. Han föreslår att nästa steg för humanisterna är att utnyttja datatekniken för att förbättra presentationen av källmaterialet, men ännu tycks vi inte vara fullt mogna att ta till oss idén om hypertext.

Mycket skickligt bildarbete kunde utföras utan till-

gång till vare sig kamera eller dator. Jenny Beckman uppmärksammar illustratörsfamiljen Ekblom, som var verksam vid Naturhistoriska riksmuseet under 1800-talets andra hälft och början av 1900-talet. Denna familj får representera de personer som tjänade vetenskapsmännen med sina speciella yrkeskunskaper. Illustratörerna har sällan uppmärksammats i vetenskapshistorien. De är också bortglömda av konstvetarna eftersom de saknade den konstnärliga friheten. Istället skulle de följa givna instruktioner och arbeta objektivt.

Nina Wormbs skriver om källkritiska aspekter vid bildanvändning i historiska texter. Hon liknar humanvetenskapernas seminariesituation vid det naturvetenskapliga experimentet. Bristen är, menar hon, att det bara är texten som utsätts för genomgång och kritik. Bilderna är inte källor, vilket de borde vara, utan bara illustrationer. Det måste uppmärksammas att bilder har en stor betydelse för hur läsaren uppfattar och memorerar texten. Bildbudskapet är inte oproblemiskt, och beroende på hur bilder väljs kan läsarens intryck styras medvetet eller omedvetet. Wormbs skiljer mellan avbildningar och uppräknings till vilka hon räknar tabeller, diagram och kartor. De ger ett objektivt intryck, men beroende på hur t.ex. ett diagram är konstruerat kan olika trender i den tekniska utvecklingen framhävas eller döljas. Exempel på detta visar författaren med hjälp av tio svenska avhandlingar i teknikhistoria.

Som slutord vill jag säga att uppsatsämnena spretar åt olika håll men de visar på bredden i svensk teknikhistorisk forskning. Det som håller samman artiklarna, och förhoppningsvis den teknikhistoriska disciplinen, är intresset för att binda den tekniska utvecklingen till ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden. Boken kan mycket väl fungera som en introduktion till teknikhistorisk forskning.

Göran Sjögård, Lund

Eva Londos: *Trädgårdskonster med utblick från höglandet*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1998. 177 s., ill. ISBN 91-7203-826-8.

Är det vulgära och det vildvuxna hotade plantor i den svenska trädgårdskulturen? Om folklig kreativitet och skaparlust handlar Eva Londos roliga, rikt illustrerade och välskrivna bok, *Trädgårdskonster med utblick från höglandet*, där hon behandlar en rad företeelser och trender i trädgårdsvärlden. I den rikhaltiga floran av trädgårdsböcker har det hitintills nästan helt saknats

litteratur om den folkliga trädgårdskulturen och trädgårdens konstgjorda prydnadselement. Därför är det välkommet att en etnolog intresserat sig för detta forskningsfält. Londos arbete är ett resultat av de kulturhistoriska museernas landsomfattande dokumentationsprojekt "Sverige i blyxtbelysning", som påbörjades 1996. Vid Jönköpings läns museum, där författaren är verksam, valde man att belysa trädgårdskulturen. Redan året innan hade Londos tillsammans med några medarbetare besökt trädgårdar i Jönköpings villakvarter och i trädgårdsstaden Huskvarna. Undersökningen utökades under de två sommarsäsongerna 1996 och 1997, då trädgårdar belägna på det sydsvenska höglandet besöktes. Trädgårdarna beskrevs, fotograferades och uppmättes för planritning. Ägarna intervjuades efter en frågelista. Denna sändes också via Lunds universitets folklivsarkiv till meddelare i södra Sverige och resulterade i ett hundratal skriftliga berättelser. Sammantaget bygger undersökningen på material från 250 trädgårdar i södra Sverige. Jämförande utblickar gör författaren inte bara mot renässansens, barockens, romantikens och funktionalismens trädgårdskonst utan också mot den brittiska cottage garden-traditionen.

I ett försök att fånga trädgårdarnas "essens" räknade Londos fram de mest frekventa prydnadsobjekten till en "tio-i-topplista". I alla trädgårdar förekom urnor eller andra mer okonventionella blomsterkärler som t.ex. tvättgrytor, traktordäck, skottkärnor, slädar och ölbackar. Sedan följde skulpturer som nakna flickor och allehanda djurfigurer. Förvånansvärt lite har utforskats om motiven i den hortikulturella skulpturfären vad gäller ursprung och symbolik liksom dagens föreställningar och värderingar, skriver Londos och frågar sig vad nakna flickskulpturer och plåstorkar står för i dagens trädgårdar? Och varför är rådjuret populärast bland alla djurskulpturer? Medan trädgårdsfolket försöker skrämja bort de levande rådjuren så köper man dyrbara avbildningar av dem i plast eller cement. Vad har kanoner i trädgården att göra? Enligt en försäljare köptes de framför allt till män som fyllde 40 år och antydes symbolisera makt och potens. Äldre män föredrog däremot ljuva sjöjungfrur! Författaren förvånades också över det stora antalet flaggstänger och flaggor som manifesterade "inte i första hand svenskhet och nationalism, utan fest och glädje över att det är sol och sommar". Detta är något som förbryllat besökare från kontinenten, där flaggor symboliserar statsmakten. (I Umeåtrakten börjar det att bli allt vanligare att

sätta upp en mindre väggflagga vid husets ingång för att markera att man är hemma. Seden började ute i sommarstugeområdena men har sedan spritt sig till villor och radhus, min anm.).

Under rubriken Vedervärdigt i villaträdgården redogör författaren för trädgårdens tio "värstingar". Skulpturer/figurer, väderkvarnar och storkar som fanns bland de mest populära föremålen hörde också till de vanligaste hatobjekten. Hon drar slutsatsen att trädgården är en av de arenor där kampen om den goda smaken utspelas och tycker att "det är förvånansvärt många, även bland för övrigt reflekterande människor, som lever med den romantiska föreställningen, att det existerar något som är objektivt, evigt skönt och tvärsäkert demonstrerar denna åsikt". Nu är det inte så enkelt att frågan om vad som är vackert och fult, att tycke och smak endast är något gruppbundet och inlärt. Estetik har sysselsatt mänsklighetens tankar sedan antiken. Här uppenbarar sig ett nytt spännande forskningsfält för etnologer; nämligen trädgårdens estetik. Att undersöka varför människor föredrar det ena framför det andra. Varför torkvindor med tvätt, barrväxter, vagnshjul och traktordäck med petunior och dalior är så omtyckta av en del och så avskydda av andra. Hur presenterar man sig via sin trädgård? Är det så att det finns "mycket litet utrymme för humor i trädgårdar hos dem som vill räknas till den smakmedvetna skaran" och att "humorn utvecklas främst bland de människor som struntar i smakpoliser och estetiserande överjag"? (s. 46). Är det ett uttryck för humor att ha storkar, rådjur och traktordäck i trädgården? Jag är inte så säker på att de som har tomtar i trädgården har det på grund av sin humor, även om Londos analys är mycket rolig när hon kommer fram till det rimliga i att se trädgårdstomten som en figur med en erigerad penis på huvudet. Hur hon via tomtarnas obligatoriska attribut, den röda toppluvan, i tankarna förs till Vettiernas hus i Pompeji där guden Priapus, "trädgårdens och den manliga potensens tillskyndare", finns avbildad i en liknande mössa. Men det är inte den röda mössan som är det centrala i bilden, utan Priapus enorma penis som han skrytsamt står och väger med hjälp av ett besman. Londos hypotes är att Priapus, som var en vanlig hermfigur i renässansens och barockens trädgårdar, en period under 1700-talet uppträdde i dvärgfigurers gestalt och sedan transformerat sitt gamla attribut i den lysande röda toppluvan. Hon påpekar att det inte är ovanligt i mytologins och folklornas värld att gestalter skiftar form, egenskaper och identitet över tid och rum.

Till trädgårdens värstingar hörde också kategorierna ostruktur och oordning å ena sidan och symmetri och ordning å den andra. Alltså de två ytterligheter mellan vilka pendeln svängt under århundradenas lopp när det gällt stilträdgården; den geometriska formträdgården kontra den fria naturliga. ”Kontroll ställs mot frihet, det raka geometriska mot det böljande och oregelbundna”, skriver Londos och menar att det mycket varit en fråga om pengar och tillgång på billig arbetskraft som format idealen och som satt ”den moraliska ribban för vad som är acceptabel och förkastlig ordning i trädgården”. Här ligger det också nära till hands att analysera hur en människas personlighet avspeglas i hennes trädgård. Paret Brolins trädgård i Vaggeryd erbjuder många alternativ till tolkning. Mannens del av trädgården har en geometrisk form och är belagd med kullersten. Av de fyra stympade björkarna är två klädda med aluminiumfolie och två tvärrandigt målade i blått, gult, rött och svart. Som kontrast framstår hustruns del med mjuka kullar och vildväxande ängsblommor. Under kapitelrubriken Trädgårdsporträtt presenterar författaren dels trädgårdar som hänför sig till olika trender som t.ex. *Funkisträdgården*, *Zonknäckarna*, *Japanska trenden*, dels *De säregna trädgårdarna*, dvs. trädgårdar som är enastående i den meningen att de saknar motsvarighet. Ofta är det förbryllande, ibland hemlighetsfulla anläggningar framsprungna hos egensinniga ägare utan några förebilder.

Tankeväckande är kapitlet Trädgården som svart arena. Trädgårdslitteraturen tar sällan upp de mörka sidorna av livet i trädgården. Den framtonar oftast som något harmoniskt, charmigt, idylliskt och läkande; en lustgård eller ett paradys, ibland som något storslaget och överväldigande. I litteraturen saknas, enligt Londos, oftast skildringar av kampen mot natur och kultur; trädgården som utvecklas till en mardrömsarena, den ojämna striden mot ogräs och skadeinsekter, eller oförmågan att leva upp till grannarnas ordningsideal eller

kolonilottföreningens skrivna eller oskrivna regler och normer. Författaren saknar redogörelser för de fysiska arbetsinsatserna och de ekonomiska investeringarna som låg bakom anläggandet och vården av de stora stilträdgårdarna. Någon socialhistorisk beskrivning av slitet och släpet t.ex. i de svenska herrgårdsparkerna har Londos inte lyckats finna. ”Att döma efter bildkonsten kring sekelskiftet utfördes trädgårdsarbetet av svärmska, eleganta kvinnor som klipper rosor för bordsdekorationer”, skriver hon. Den proletäre trädgårdsarbetaren lyser nästan helt med sin frånvaro såväl i bildkonst som i litteratur och forskning. I sin studie av säsongsvisa arbetsvandringar nämner Göran Rosander trädgårdskullor som arbetade i borgerskapets trädgårdar i Stockholm och vid godsens. En undersökning 1895 visar att trädgårdsarbeterskorna hade den lägsta lönen, den längsta arbetstiden (72–75 tim/veckan) och högsta sjukdomsfrekvensen av samtliga kategorier kvinnliga arbetare i Stockholm.

Eva Londos intressanta och engagerande bok *Trädgårdskonster* ger impulser och inspirerar till fortsatt forskning om trädgårdar och de människor som arbetar där. Den väcker många nya tankar och frågor. Kan man se trädgården som ett porträtt av människan som skapat den? På liknande sätt som vi använder klädseln i vårt identitetsarbete kanske vi använder trädgården för att presentera oss. Hur skiljer sig trädgårdar i andra delar av Sverige från de sydsvenska när det gäller växtmaterial och utsmyckning? Hur samverkar ekologiska, sociala och ekonomiska faktorer med impulser utifrån när det gäller trädgårdskulturen? Hur medverkar den rika floran av glättade trädgårdsböcker, TV-program som *Gröna rum* och tidskrifter som t.ex. *Allt om trädgård* till att påverka och förändra den folkliga trädgårdskulturen? Eva Londos har med sin breda skildring av trädgårdskonst visat på ett nytt spännande fält inom etnologisk forskning.

Maja Jacobson, Umeå